

DOKUMENTOVANJE UTICAJA COVID-19 PANDEMIIJE NA BLAGOVREMENOST I VRSTU REVIZORSKOG MIŠLJENJA

Vule Mizdraković¹, Maja Kljajić²

Pregledni rad

UDK: 616.98:578.834]:657(497.11)"2016/2019"
658.14/.17

Apstrakt

Nastanak globalne epidemije COVID-19 je uticao na različite aspekte života, a posebno na poslovno okruženje. Socijalna izolacija između ostalog imala je za posledicu promenu načina obavljanja finansijskog izveštavanja i revizije finansijskih izveštaja. U novonastalim okolnostima, revizija finansijskih izveštaja dodatno je dobila na značaju, jer je njen primarni cilj podizanje nivoa poverenja u objavljene izveštaje. U ovom radu biće dokumentovani efekti pandemije COVID-19 na reviziju finansijskih izveštaja, odnosno na kašnjenje revizije i vrstu mišljenja revizorskog izveštaja. Uzorak istraživanja se sastoji od ukupno 1.096 jedinica posmatranja, tj. objavljena revizorska izveštaja, koja se odnose na 274 javna društva sa Beogradske berze u periodu od 2016. do 2019. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da je globalna pandemija uticala na produžetak prosečne dužine kašnjenja dobijanja revizorskih izveštaja, dok se efekti kada je u pitanju vrsta dobijenog mišljenja ne primećuju u značajnoj meri.

Ključne reči: *ARL, javna društva, finansijsko izveštavanje, revizija finansijskih izveštaja, modifikovano mišljenje.*

JEL: *M40, M42*

Uvod

Iako pandemija izazvana koronavirusom još uvek nije završena, njene posledice se uveliko uočavaju na globalnom nivou u vidu zdravstvene, ekonomske i finansijske krize (Goodell, 2020). Oblasti finansijskog izveštavanja i revizije finansijskih izveštaja nisu bile izuzete od značajnih promena usled koronavirusa, iako su one striktno uređene zakonskim i regulatornim okvirom (Savić i Milojević, 2022), (Appelbaum, Budnik, Vasarhelyi, 2020). Sugestije koje pristižu od globalnih profesionalnih organizacija upućuju na izmene dosadašnjeg načina vršenja finansijskog izveštavanja i revizije finansijskih izveštaja. Na primer, eksterni revizori

¹ Vanredni profesor, dr Vule Mizdraković, Poslovni fakultet, Univerzitet Singidunum, Beograd, Republika Srbija, E-mail: vmizdrakovic@singidunum.ac.rs

² Doktorand i asistent u nastavi, Maja Kljajić, Poslovni fakultet, Univerzitet Singidunum, Beograd, Republika Srbija, E-mail: mkljajic@singidunum.ac.rs

morali su da prilagode metodologiju vršenja revizije finansijskih izveštaja i revizorske procedure novonastaloj situaciji, kako bi blagovremeno dostavili adekvatna revizorska mišljenja. Naime, izmenjene okolnosti su nametnule značajan pritisak revizorima u procesu revizijskog angažmana, jer su morali da ispune sve zahteve Međunarodnih standarda revizije (MSR) uz ograničenja socijalnog distanciranja. Glavni izazov ogledao se u obezbeđivanju i očuvanju kvaliteta revizije u neizvesnim okolnostima. Autori Gong et al. (2022) u svom radu izveštavaju da je tokom pandemije došlo do smanjenja kvaliteta revizije finansijskih izveštaja u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) izmereno kroz povećanje broja zahteva za promenom podataka u finansijskim izveštajima i iznosa vremenskih razgraničenja. Iz toga razloga, uloga revizije finansijskih izveštaja je u ovim neizvesnim vremenima od krucijalnog značaja za normalno funkcionisanje finansijskih tržišta; revizorski izveštaj povećava kredibilitet objavljenim finansijskim izveštajima i sa tog aspekta je od značaja potencijalnim investitorima i zainteresovanim stejkholderima u donošenju blagovremene i ispravne odluke. Autori Gerged, Mahama & Elmghaamez (2020) u svom radu navode da ekonomska kriza, uključujući neizvesnost na tržištu, nepovoljno utiču na poverenje u finansijske performanse javnih društava i time stvaraju dodatne finansijske nevolje. Imajući na umu prethodno, mogu se definisati dva istraživačka pitanja koja glase: "Da li postoji efekat COVID-19 pandemije na blagovremenost revizije?" i "Da li postoji efekat COVID-19 pandemije na vrstu mišljenja revizorskog izveštaja?". U cilju pružanja odgovora na istraživačka pitanja sprovedena je analiza sadržaja javno dostupnih revizorskih izveštaja javnih društava (Beogradska berza) u periodu od 2016. do 2019. godine, sa aspekta blagovremenosti i vrste mišljenja revizorskog izveštaja. U nastavku rada biće prikazan kratak pregled literature naučnih radova iz ove oblasti, a nakon toga će biti prikazana metodologija i rezultati sprovedenog istraživanja.

Pregled literature

Analiza naučnih radova objavljenih vezano za COVID-19 iz oblasti revizije finansijskih izveštaja pokazuje da je pandemija bila atraktivna tema za autore, međutim postoji ograničen broj radova koji se bavio njenim uticajem isključivo na blagovremenost revizije i vrstu mišljenja revizorskog izveštaja. Zbog toga, u nastavku će prvo biti prikazana analiza radova koji se uopšteno odnose na reviziju finansijskih izveštaja u doba pandemije, a nakon toga će biti dat pregled radova čiji je fokus na kašnjenju u dostavljanju izveštaja i vrsti revizorskog mišljenja.

Autori Bauer, Humphreys & Trotman (2022) objašnjavaju da je izbijanje pandemije suštinski promenilo dosadašnji način realizacije revizijskog angažmana sa aspekta obavljanja revizijskih postupaka i komunikacije između članova revizorskog tima i osoblja zaduženog za finansijsko izveštavanje. Prethodno može produžiti ili skratiti period dobijanja revizorskog izveštaja u zavisnosti od sposobnosti revizora da se prilagodi trenutnoj situaciji. Autori Albitar et al. (2021) u svom radu napominju da će posledice COVID-19 pred revizore i klijente revizije postavljati teže izazove od onih koji su se javili usled finansijske krize 2008. godine. Takođe, napominju da će pad

naknade za reviziju, procena ispunjenja zahteva principa stalnosti poslovanja, nivo pouzdanosti i dovoljnosti revizorskih dokaza, kao i gubitak radne snage (izostajanje zaposlenih zbog bolesti ili smrti) uticati na sveobuhvatan kvalitet revizije finansijskih izveštaja od 2019. godine kao izveštajnog perioda i nadalje. Rezultati istraživanja autora Sharma et al. (2022) pokazuju da revizori od pojave COVID-19 podržavaju integraciju novih tehnologija u revizorske prakse, kako bi se obezbedio veći nivo pouzdanosti i transparentnosti podataka. Autori Nezhyva & Miniailo (2020) sugerišu da upotreba revizorske informacione tehnologije ne zamenjuje vršenje klasičnih revizorskih postupaka, već samo predstavlja alat kojim se smanjuje neophodno vreme i resursi u procesu sprovođenja revizije. Autori Kljajić, Mizdraković & Hadrović-Zekić (2022) u svom radu navode da bi revizori mogli da iskoriste novo poslovno okruženje kao priliku za potpunu digitalnu transformaciju, kao i široku upotrebu koncepta revizije na daljinu (engl. *Remote Audit*). Takođe, kada je u pitanju sveobuhvatno posmatrati korporativni svet, dokazano je da je globalna pandemija COVID-19 dodatno ubrzala proces digitalne transformacije (Cipek i Ljutić, 2021). Autori Albitar et al. (2021) preporučuju revizorskim društvima da investiraju u digitalne platforme (npr. kao što je veštačka inteligencija) kako bi mogli da obavljaju reviziju na daljinu. Rezultati istraživanja sprovedenog na 3.000 australijskih revizorskih izveštaja pokazuju da je samo 3% revizijskih procedura bilo osmišljeno da odgovori na procenjene rizike vezano za pandemiju (Kend & Nquyen, 2022). Autori Nezhyva & Miniailo (2020) su u svom radu utvrdili da tehnološka integracija revizije na bazi savremenih informacionih sistema povećava efikasnost definisanih revizijskih procedura i pristupa. Dalje, Sharma et al. (2022) navode da su revizori pokazali veliko interesovanje za nastavak korišćenja koncepta udaljene revizije u budućnosti. Zbog toga, revizori bi trebalo da razmotre prikupljanje revizorskih dokaza elektronskim putem zbog sve većeg prisustva virtuelnih tehnologija i *online* načina poslovanja (Kaka, 2021). Pandemija COVID-19 uticala je na mnoge aspekte revizije, a posebno na one koju uključuju profesionalno rasuđivanje, na primer odmeravanje nivoa praga materijalnosti više puta u toku postupka revizije usled neizvesnosti koje pandemija donosi (Farcane et al., 2022).

Uzimajući u obzir uticaj COVID-19 na kašnjenje revizije (engl. *Audit Report Lag - ARL*) izdvajaju se sledeći radovi. Pandemija je uticala na pad finansijske stabilnosti što je posledično uticalo na revizijski angažman i produženje perioda dostavljanja revizorskog izveštaja u novonastalim uslovima (Sabella, Alfizahri, Izfahany, 2021). U svom radu autori Harjoto & Laksmana (2022) sugerišu da je u uslovima pandemije došlo do povećanja naknade za revizije, ali i do kašnjenja revizije zbog ograničenja sa kojima su se revizori suočili tokom perioda socijalnog distanciranja. Autori Yanti, Pasupati & Husain (2022) su analizirali faktore kašnjenja revizorskog izveštaja tokom pandemije, uzimajući u obzir 99 javnih društava sa Indonežanske berze (engl. *Indonesian Stock Exchange – IDX*) tokom 2019. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da je prosečno kašnjenje izveštaja 92 dana, i da se kašnjenje smanjuje ukoliko reviziju vrši revizorsko društvo iz grupe Velike četvorke. Rezultati istraživanja pokazuju da faktori poput profitabilnosti i starosti društva mogu skratiti kašnjenje revizije u uslovima pandemije (Irman, Hayati, Agia, 2020). Sa druge strane,

Oktari & Cahya (2020) tvrde da profitabilnost, finansijski leveridž i vrsta revizorskog društva mogu značajno smanjiti kašnjenje dostavljanja mišljenja. Autori Yuliusman et al. (2020) u svom radu izveštavaju da negativan uticaj na ARL imaju: profitabilnost, veličina klijenta revizije, vrsta revizorskog mišljenja, i vrsta revizorskog društva (Velika četvorka i ostala revizorska društva); dok solventnost ima pozitivan uticaj.

Kada je u pitanju uticaj COVID-19 na vrstu revizorskog mišljenja izdvaja se značajno manji broj radova. Autori Hay, Shires & Dyk (2021) napominju da se u početku očekivalo da će globalna pandemija imati značajan uticaj na rezultate revizije, posebno na vrstu izdatog mišljenja, međutim do sada takav efekat nije dokumentovan. Uzimajući u obzir 60 javnih društva koja su se tokom 2019. godine kotirala na Bukureštanskoj berzi (engl. *Bucharest Stock Exchange*) rezultati istraživanja pokazuju da obim i kvalitet izveštavanja revizora u periodu pandemije zavise od veličine revizorskog društva, vrste izdatog mišljenja i prosečnog broja zaposlenih (Crucean & Hategan, 2021). Sa druge strane, Diab (2021) u svom radu napominje da je COVID-19 imao značajan uticaj na ceo proces revizije, uključujući nove vrste rizika od prevara i procene njihovog nivoa, kao i računovodstvenih procena. Autor sugeriše da prethodno ima uticaja na naknadne događaje, a samim tim i vrstu revizorskog mišljenja, iako isto nije naučno dokazano. Sličan teoretski zaključak imaju Hay, Shires & Van-Dyk (2021) koji očekuju da će modifikovani revizorski izveštaji biti izdavani u slučaju nepoštovanja principa stalnosti poslovanja (engl. *Going Concern*) usled posledica COVID-19. Sa druge strane, autor Kaka (2021) veruje da će revizori prilikom formiranja revizorskog mišljenja ipak pokazati dovoljan nivo profesionalnog skepticizma i prosuđivanja, kao i da će poštovati relevantnu regulativu, uz istovremeni fokus na javni interes i etičku odgovornost koju imaju sa aspekta obavljanja ove za društvo važne aktivnosti.

Metodologija istraživanja

U svrhu dokumentovanja efekata pandemije COVID-19 na kašnjenje revizije i vrstu mišljenja revizorskog izveštaja, sprovedena je analiza sadržaja teksta revizorskih izveštaja na osnovu koje je identifikovana vrsta mišljenja revizorskog izveštaja, kao i datum izdavanja pomenutog izveštaja. Podaci su prikupljeni sa sajta Agencije za privredne registre (APR) i odnose se na odabrana javna društva sa Beogradske berze (*Belex*) koja su poslovala u periodu od 2016. do 2019. godine. Konačni uzorak istraživanja sastoji se od 1.096 jedinica posmatranja, odnosno od po 274 javnih društava za svaki obračunski period, jer su pojedina društva isključena iz inicijalnog uzorka zbog nedostupnosti revizorskih izveštaja. Struktura društava je ista iz perioda u period, kako bi se omogućila komparacija dobijenih revizorskih izveštaja i dužina perioda dostavljanja revizorskog izveštaja.

Uzimajući u obzir vrstu revizorskog mišljenja razlikuju se sledeći izveštaji (Kljajić et al., 2019), (Stanišić, 2018): standardni nemodifikovani izveštaj revizije ili pozitivno mišljenje, nemodifikovani izveštaj revizije sa skretanjem pažnje ili pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje, modifikovan izveštaj sa objašnjenjem ili mišljenje sa rezervom, modifikovan izveštaj sa uzdržavanjem od mišljenja ili uzdržavajuće

mišljenje i modifikovan izveštaj sa negativnim mišljenjem ili negativno mišljenje. Sa aspekta blagovremenosti revizije, u radu je korišćen datum izdavanja revizorskog izveštaja s ciljem izračunavanja perioda kašnjenja revizije (ARL). Kašnjenje revizije se predstavlja kao razlika u broju dana od kraja izveštajnog perioda na koje se mišljenje odnosi i datuma izdavanja mišljenja. Kada je u pitanju zakonski okvir u Republici Srbiji, Zakon o računovodstvu predviđa dostavljanje revizorskog izveštaja za redovne pojedinačne izveštaje do 180 dana, odnosno do 30. juna naredne godine za izveštajnu godinu (Sl. glasnik RS, br. 73/2019).

Rezultati istraživanja sa diskusijom

Za uzorkovana javna društva izračunat je broj dana kašnjenja u dostavljanju revizorskog izveštaja i rezultati su prikazani u grafikonu sa ciljem određivanja uticaja globalne pandemije na dužinu kašnjenja revizije.

Grafikon 1. ARL za period od 2016. do 2019. godine

Izvor: Rezultati autora.

Sa aspekta zakonskog okvira, primećuje se da većina javnih društava poštuje definisani rok od 180 dana za objavljivanje revizorskih izveštaja, ali i da postoje društva koja taj rok ne poštuju iz određenih razloga. Prethodni grafikon ukazuje da postoji približno isto kretanje kašnjenja revizije uzimajući u obzir periode pre izbijanja globalne pandemije COVID-19. Naime, u 2016. godini je zabeleženo prosečno kašnjenje revizije od oko 115 dana, dok je u 2017. i 2018. godini ARL iznosio 109 dana. Ako su obzir uzmu svi izveštaji pre početka pandemije, može se zaključiti da je prosečno kašnjenje revizije za izveštajne periode pre krize iznosilo skoro 111 dana. U cilju opisa distribucije podataka u radu će biti razmatrane mere varijabilnosti u vidu varijanse i standardne devijacije. Analizom istih uočeno je da postoji značajna razlika u varijansama posmatranih perioda, konkretno u 2016. godini (1.126) u odnosu na ostala dva izveštajna perioda (2017: 544 i 2018: 520). Iz rezultata

se može zaključiti da je u 2016. godini bilo više ekstremnih slučajeva kada je u pitanju kašnjenje revizije, što potvrđuje i prosečno kašnjenje revizije od 115 dana. Sa aspekta standardne devijacije, rezultati istraživanja pokazuju da je prosečno odstupanje od srednje vrednosti u 2016. godini iznosilo oko 34 dana, a u 2017. i 2018. izveštajnom periodu 23 dana. Dobijeni rezultati ukazuju na to da u posmatranim periodima (2016-2018) većina uzorkovanih društava poštuje zakonski rok od 180 dana.

Sa druge strane, sa grafikona se može uočiti značajna raspršenost vrednosti u kašnjenju revizije kada se u obzir uzme 2019. izveštajni period. Naime, vrednost varijanse (2.063) ukazuje na postojanje značajnih ekstremnih vrednosti u poređenju sa prethodnim izveštajnim periodima, koje je potvrđeno i sa aspekta prosečne vrednosti ARL koje je u ovom periodu iznosilo čak 147 dana. Očigledno je da je u novonastaloj situaciji revizorima bilo potrebno više vremena za prikupljanje dovoljnog, adekvatnog i pouzdanog dokaza na osnovu kog bi izrazili adekvatno mišljenje o revidiranim finansijskim izveštajima (Milojević, Mihajlović i Pantić, 2021). Prosečno odstupanje od srednje vrednosti iznosi oko 45 dana, što dalje ukazuje na činjenicu da se ova vrednost kod privrednih društava obično kreće u rasponu od oko 102 do 192 dana. Dobijeni rezultati ukazuju da u ovom posmatranom periodu postoji više primera nepoštovanja zakonskog roka, u odnosu na prethodne periode.

Kada je u pitanju vrsta mišljenja revizorskih izveštaja, u tabeli koja sledi biće prikazani rezultati istraživanja analize sadržaja teksta revizorskih izveštaja odabranih javnih društava koja su poslovala na teritoriji Republike Srbije u periodu od 2016. do 2019. godine. Sa aspekta prikazanih podataka treba imati na umu da pozitivno mišljenje i pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje predstavljaju zapravo nemodifikovane revizorske izveštaje, dok mišljenje sa rezervom, uzdržavajuće mišljenje i negativno mišljenje predstavljaju modifikovane revizorske izveštaje, pa sa tog aspekta najveći broj izdatih mišljenja pripada nemodifikovanim izveštajima (približno 47% ako se posmatra celokupni period).

Tabela 1. Vrsta mišljenja revizorskih izveštaja za period od 2016. do 2019. godine

Izveštajni period	Vrsta mišljenja revizorskog izveštaja					
	Pozitivno mišljenje	Pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje	Mišljenje sa rezervom	Uzdržavajuće mišljenje	Negativno mišljenje	Ukupno
2016	60	65	100	45	4	274
2017	66	64	98	43	3	274
2018	67	66	91	43	7	274
2019	76	52	91	46	9	274
Ukupno	269	247	380	177	23	1.096

Izvor: Rezultati autora.

Kada je u pitanju 2019. godina kao izveštajni period ne postoje značajna odstupanja u vrsti mišljenja u odnosu na prethodne izveštaje, uzimajući u obzir okolnosti nastale usled pandemije COVID-19. Isto potvrđuju autori Dionisijev & Bozhinovska-Lazarevska (2022), koji ne očekuju povećanje modifikovanih revizorskih izveštaja zbog novonastalih okolnosti, jer je osnovni cilj revizije da održi kvalitet i poveća nivo kredibiliteta objavljenih finansijskih izveštaja. Međutim, u cilju preciznije dokumentovanosti uticaja COVID-19 na vrstu mišljenja revizorskog izveštaja u 2019. godini, u delu koji sledi biće prikazana matrica verovatnoće dobijanja određene vrste mišljenja poređenjem različitih izveštajnih perioda. U tabeli koja sledi biće prikazano poređenje 2017. i 2018. godine.

Tabela 2. Matrica verovatnoće dobijanja određene vrste mišljenja 2017-2018.

Izveštajni periodi	Vrsta mišljenja revizorskog izveštaja									
2017-2018	Pozitivno mišljenje		Pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje		Mišljenje sa rezervom		Uzdržavajuće mišljenje		Negativno mišljenje	
Pozitivno mišljenje	50	75.8%	13	19.7%	3	4.5%	0	0.0%	0	0.0%
Pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje	8	12.5%	49	76.6%	6	9.4%	0	0.0%	1	1.6%
Mišljenje sa rezervom	9	9.2%	4	4.1%	77	78.6%	3	3.1%	5	5.1%
Uzdržavajuće mišljenje	0	0.0%	0	0.0%	4	9.3%	39	90.7%	0	0.0%
Negativno mišljenje	0	0.0%	0	0.0%	1	33.3%	1	33.3%	1	33.3%

Izvor: Rezultati autora.

Iz tabele se primećuje da je oko 76% privrednih društava zadržalo pozitivno mišljenje u 2018. u odnosu na 2017. godinu. Dok je 20% pozitivnih mišljenja iz 2017. godini promenjeno u pozitivna mišljenja sa skretanjem pažnje u 2018. godini. Zatim, 5% pozitivnih mišljenja iz 2017. godini je prešlo u modifikovane izveštaje i to mišljenje sa rezervom u narednoj godini. Nijedan klijent revizije koji je u 2017. godini dobio pozitivno mišljenje nije dobio uzdržavajuće ili negativno mišljenje u 2018. godini. Uzimajući u obzir celokupnu matricu verovatnoće se može primetiti da društva u najvećem broju slučajeva zadržavaju dobijenu vrstu mišljenja revizorskog izveštaja iz prethodne obračunske godine, što je pokazatelj normalnog rasporeda dobijanja mišljenja.

Kako bi se uporedili rezultati sa kretanjem mišljenja u narednom periodu, u tabeli koja sledi prikazana je matrica verovatnoće za period 2018-2019. godina.

Tabela 3. Matrica verovatnoće dobijanja određene vrste mišljenja 2018-2019.

Izveštajni periodi	Vrsta mišljenja revizorskog izveštaja									
2018 - 2019	Pozitivno mišljenje		Pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje		Mišljenje sa rezervom		Uzdržavajuće mišljenje		Negativno mišljenje	
Pozitivno mišljenje	50	74.6%	11	16.4%	6	8.9%	0	0.0%	0	0.0%
Pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje	22	33.3%	35	53.0%	9	13.6%	0	0.0%	0	0.0%
Mišljenje sa rezervom	4	4.4%	6	6.6%	71	78.0%	7	7.7%	3	3.3%
Uzdržavajuće mišljenje	0	0.0%	0	0.0%	5	11.6%	38	88.4%	0	0.0%
Negativno mišljenje	0	0.0%	0	0.0%	0	0.0%	1	14.3%	6	85.7%

Izvor: Rezultati autora.

Kao što se može primetiti iz tabele 3, raspored verovatnoće dobijanja određene vrste mišljenja je skoro isti kao u tabeli 2. Ovakvi rezultati upućuju na to da su klijenti revizije u najvećem broju slučajeva zadržali dobijenu vrstu mišljenja revizorskog izveštaja iz prethodne obračunske godine. Izdvaja se negativno mišljenje, koje je zastupljenije u ovom periodu, a može se primetiti i da su privredna društva u ovoj godini najčešće zadržala dobijeno mišljenje. Uzimajući u obzir nastale okolnosti usled pandemije COVID-19 rezultati istraživanja ukazuju na to da su revizori uspeali da održe kvalitet revizije finansijskih izveštaja uzorkovanih javnih društava iz Republike Srbije. Očuvanje kvaliteta revizije finansijskih izveštaja je izvršeno sveobuhvatnom primenom i poštovanjem izmenjenih procedura i metodologija, uključujući smernice o implikacijama krize na oblast revizije u doba COVID-19 krize izdate od strane (IAASB, 2020), (IFAC, 2020), (Accountancy Europe, 2020), (AASB–AUASB JOINT FAQ, 2020), (Chartered Accountants, 2020), (CEAOB, 2020), (IFIAR, 2020) i (AICPA, 2020).

Zaključak

Globalna pandemija COVID-19 imala je uticaj na promenu celokupnog procesa poslovanja, uključujući oblast revizije finansijskih izveštaja. Posledično, revizori su morali blagovremeno da odgovore na sve izazove koje je pandemija nametnula. Pregled literature iz ove oblasti ukazuju na podeljena mišljenja autora kada je u pitanju kvalitet revizije u doba epidemije u smislu da pojedini autori očekuju povećanje učešća modifikovanih izveštaja, dok drugi smatraju da će revizori zadržati profesionalni skepticizam i posvetiti dužnu pažnju u izmenjenim okolnostima poslovanja. Rezultati istraživanja u ovom radu pokazuju da je pandemija imala značajan uticaj na blagovremenost revizije javnih društava u Republici Srbiji. Naime, u 2019. godini je zabeleženo znatno veće prosečno kašnjenje u dostavljanju revizorskih izveštaja u odnosu na prethodne izveštajne periode. Sa druge strane, kada

je u pitanju revizorsko mišljenje, rezultati istraživanja ne ukazuju na značajne promene. Poređenjem izveštajnih perioda rezultati ukazuju na to da su društva u najvećem broju slučajeva zadržala dobijenu vrstu mišljenja revizorskih izveštaja iz prethodnog izveštajnog perioda. Može se zaključiti da su pojedini faktori najverovatnije povezani sa socijalnim distanciranjem uticali na produžavanje vremenskog perioda u kojem su revizori prikupljali dokaze i formirali mišljenje, ali da to nije imalo značajnog uticaja na kvalitet revizije u vidu vrste izdatih mišljenja. Osnovno ograničenje u primeni rezultata istraživanja ogleda se u činjenici da je uzorak istraživanja obuhvatio u proseku 46% ukupnog broja javnih društava sa Beogradske berze po godinama (2016-2019), kao i da bi rezultati istraživanja mogli biti drugačiji da su u istraživanje bila uključena društva koja nisu kotirana. Prethodno navedeno može poslužiti kao predlog za buduća istraživanja uključujući i produženje perioda istraživanja.

Literatura

1. AASB–AUASB JOINT FAQ. 2020. The Impact of Coronavirus on Financial Reporting and the Auditor’s Considerations. Dostupno na web sajtu: https://www.aasb.gov.au/admin/file/content102/c3/AASB19009_COVID19_FA.pdf.
2. Accountancy Europe. 2020. Publication. April 30. Dostupno na web sajtu: <https://www.accountancyeurope.eu/publications/coronavirus-impact-on-auditing-for-2019/>.
3. AICPA. 2020. "Special Report." Consequences of COVID-19: Potential Auditing Challenges. Dostupno na web sajtu: <https://www.mgiworld.com/media/2123730/2020-03-31-aicpa-special-report-covid-19-auditing-challenges.pdf>.
4. Albitar, K., A.M. Gerged, H. Khaldoon, and K. Hussainey. 2021. "Auditing in Times of Social Distancing: The Effect of COVID-19 on Auditing Quality." *International Journal of Accounting & Information Management* 29 (1): 169-178.
5. Appelbaum, D., S. Budnik, and M. Vasarhelyi. 2020. "Auditing and Accounting During and after the COVID-19 Crisis." *The CPA Journal* 90 (6): 14-19.
6. Bauer, T., K. Humphreys, and K. Trotman. 2022. "Group Judgment and Decision Making in Auditing: Research in the Time of COVID-19 and Beyond." *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 41 (1): 3-23.
7. CEAOB. 2020. CEAOB Emphasises the Following Areas that are of High Importance in View of COVID-19 Impact on Audits of Financial Statements. Dostupno na web sajtu: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/200325-ceaob-statement-covid-19_en.pdf.
8. Chartered Accountants. 2020. Financial Reporting and Audit Issues Stemming from COVID-19. Dostupno na web sajtu: <https://www.charteredaccountantsanz.com/tools-and-resources/client-service->

essentials/reporting/financial-reporting-and-audit-guide-financial-reporting-and-audit-issues-stemming-from-covid19

9. Čipek, K., i I. Ljutić. 2021. "Uticaj digitalizacije na poresku reviziju." *Oditor* 7 (1): 37-52.
10. Crucean, A.C., and C.D. Hategan. 2021. "Effects of the Covid-19 Pandemic Estimated in the Financial Statements and the Auditor's Report." *Audit financiar* 19 (1): 105-118.
11. Diab, I. 2021. "The Implications of the COVID-19 Pandemic for the Auditing and Assurance Processes." *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* 24 (1): 1-8.
12. Dionisijev, I., and Z. Bozhinovska-Lazarevska. 2022. "The Impact of Covid-19 on the State Audit in the Republic of North Macedonia – Lessons from the Crisis." *Audit Financiar* 20 (2): 320-332.
13. Farcane, N., O. Constantin Bunget, R. Blidisel, A. Constantin Dumitrescu, D. Deliu, O. Bogdan, and V. Burca. 2022. "Auditors' perceptions on work adaptability in remote audit: a COVID-19 perspective." *Economic Research - Ekonomska istraživanja* 1-38.
14. Gerged, A.M., B.B. Mahama, and I.K. Elmghaamez. 2020. "Did Corporate Governance Compliance have an Impact on Auditor Selection and Quality? Evidence from FTSE 350." *International Journal of Disclosure and Governance*, 17 (2): 15-60.
15. Gong, S., N. Ho, J.Y. Jin, and K. Kanagaretnam. 2022. "Audit Quality and COVID-19 Restrictions." *Managerial Auditing Journal* NA: NA.
16. Goodell, J.W. 2020. "COVID-19 and Finance: Agendas for Future Research." *Finance Research Letters* 35 (1): 1-5.
17. Harjoto, M.A., and I. Laksmana. 2022. "The Impact of COVID-19 Lockdown on Audit Fees and Audit Delay: International Evidence." *International Journal of Accounting & Information Management* 30 (4): 526-545.
18. Hay, D., K. Shires, and D. Van-Dyk. 2021. "Auditing in the Time of COVID – the Impact of COVID-19 on Auditing in New Zealand and Subsequent Reforms." *Pacific Accounting Review* 33 (2): 179-188.
19. IAASB. 2020. Staff Audit Practice Alert. Dostupno na web sajtu: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Staff-Alert-Highlighting-Areas-of-Focus-in-an-Evolving-Audit.pdf>.
20. IFAC. 2020. Supporting International Standards. Dostupno na web sajtu: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/supporting-international-standards/discussion/summary-covid-19-audit-considerations>.
21. IFIAR. 2020. COVID-19 Updates. Dostupno na web sajtu: <https://www.ifiar.org/about/covid-19-updates-public/>.

22. Irman, M., R. Hayati, and L.N. Agia. 2020. "An Empirical Study of The Determinants of Audit Report Delay in Indonesia Banking Companies." *Journal of Applied Business and Technology*, 1 (3): 205-211.
23. Kaka, E.J. 2021. "Covid-19 and Auditing." *Journal of Applied Accounting and Taxation* 6 (1): 1-10.
24. Kend, M., and L.A. Nquyen. 2022. "Key Audit Risks and Audit Procedures During the Initial Year of the COVID-19 Pandemic: An Analysis of Audit Reports 2019-2020." *Managerial Auditing Journal* 37 (7): 798-818.
25. Kljajić, M., V. Mizdraković, and B. Hadrović-Zekić. 2022. "Internal audit in the COVID-19 Environment: Key Aspects and Perspectives of Remote Auditing." *The European Journal of Applied Economics* 19 (1): 30 - 41.
26. Kljajić, M., V. Mizdraković, M. Kostić, and J. Gržinić. 2019. "Mandatory Audit: Who Performs Audits of Public Companies on Belgrade Stock Exchanges." *FINIZ 2019 - Digitization and Smart Financial Reporting*. Belgrade: Singidunum University. 62-67.
27. Milojević, I., M. Mihajlović, i N. Pantić. 2021. "Prikupljanje i dokumentovanje revizijskih dokaza." *Oditor* 6 (2): 77-89.
28. Nezhyva, M., and V. Miniailo. 2020. "Digitalization of Audit in the Conditions of the COVID-19." *Visnik of Kiev National University of Trade and Economics Audit* 3 (1): 123-134.
29. Oktari, Y., and A.T. Cahya. 2020. "Effect of Profitability, Leverage, and Size of Audit Public Accountant of the Audit." *eCo-Fin* 2 (1): 171-180.
30. Sabella, R.F., N. Alfizahri, and F. Izfahany. 2021. "Financial Distress dan Audit Report Lag Pada Masa Pandemi COVID-19." *Jurnal Akuntansi dan Audit Syariah* 2 (1): 58-69.
31. Savić, B., i I. Milojević. 2022. "Izazovi oblikovanja finansijskih izveštaja u savremenim uslovima poslovanja." *Oditor* 8 (2): 30-41.
32. Sharma, N., G. Sharma, M. Joshi, and S. Sharma. 2022. "Lessons from Leveraging Technology in Auditing During COVID-19: An Emerging Economy Perspective." *Managerial Auditing Journal* 37 (7): 869-885.
33. Stanišić, Milovan. 2018. *Revizija*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
34. Yanti, Y., B. Pasupati, and T. Husain. 2022. "Determinants of Audit Report Lag during the Covid-19 Pandemic: A Study on Companies Conducting IPOs and Indexed LQ-45." *JIA (Jurnal Ilmiah Akuntansi)* 7 (1): 19-38.
35. Yuliusman, P., W.E. Gowon, M. Dahmiri, and N. Isnaeni. 2020. "Determinant Factors Audit Delay: Evidence from Indonesia." *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)* 8 (6): 1088-1095.
36. Zakon o računovodstvu. Sl. glasnik RS, br. 73/2019 i 44/2021 - dr. zakon. Dostupno na web sajtu: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-racunovodstvu-2020.html>

Datum prijema (Date received): 12.10.2022.
Datum prihvatanja (Date accepted): 19.12.2022.